

Rinkel rinkel de kletter de kletter tingelingeling rammel rammel

De verheffende inhoud van kerstliederen

Het kerstfeest zoals wij dat gewend zijn te vieren in West Europa is een gekerstende versie van het heidense Midwinterfeest, dat wil zeggen dat het zowel Christelijke als heidense elementen bevat. Doordat de aardas een klein beetje scheef staat ten opzichte van het vlak waarin zij om de zon draait, is de afstand tussen de beide halfronden tot de zon door het jaar heen niet constant. Gevolg daarvan is dat als het bij ons op het noordelijk halfrond winter is dat het dan in Australië op het zuidelijk halfrond zomer is, en omgekeerd. Naarmate in Nederland de kerstperiode nadert, worden de dagen korter, totdat op 21 december de kortste dag is bereikt. Daarna stijgt de zon langzaam weer aan het firmament en worden de dagen langer, totdat op 21 juni de langste dag is bereikt. Deze twee dagen, midwinterdag of winter solsticium en midzomerdag of zomer solsticium, zijn door de eeuwen heen voor alle volkeren van groot magisch belang geweest. De Kelten bouwden hun observatorium in Stonehenge en de Maya's in het oude Mexico ontwierpen een indrukwekkend complex met tempels en observatoria in onder meer Chitzen Itza. In het oude Europa stond het Midwinterfeest in het teken van de wedergeboorte van het licht. De Romeinen vierden rond het winter solsticium het feest van *Natalis solis invicti*, de geboorte van de onoverwonnen zon. Het feest van Saturnalia, een vrolijk feest met veel zang en dans waarbij men elkaar geschenken gaf, werd doorgaans gevierd op 17 december. Op 1 januari, het Romeinse Nieuwjaar, werden de huizen versierd met groene takken en lichtjes, en werden wederom geschenken gegeven, ditmaal voornamelijk aan kinderen en armen. Het gebruik om het nieuwe jaar te begroeten met veel lawaai is een gewoonte die van de Romeinen is overgenomen. De Kelten en Germanen vierden rond het winter sol-

Geen kerstfeest zonder zang. Wie kent ze niet: Stille nacht, De herdertjes lagen bij nachte en Midden in de winternacht? En wat te denken van Fm dreaming of a white christmas, Santa Claus is coming to town en Wonderful christmas time? De laatste drie zullen waarschijnlijk niet in eendrachtige samenzang worden uitgevoerd in de kerk of rond de boom, maar klinken des te vaker door luidsprekers van radio en winkelcentrum. Waar gaan deze songs eigenlijk over en heeft de tekst nog wel iets van doen met het traditionele kerstfeest of is het meer een uiting van het alom aanwezige commercie? Een rapsodie over kerstliederen aller landen en aller stijlen.

sticium hun Yul respectievelijk Joel feesten, waarbij een goede maaltijd en tijd voor vriendschap niet mochten ontbreken. Ook het zogenaamde Joelblok, een groot blok hout dat dagen lang in de haard lag te branden, dejoelcake, de dennenboom, de geschenken en de beste wensen (Seasons Greetings) maakten deel uit van het Keltische en Germaanse erfgoed. Zo is het woord voor kerstmis in verschillende Scandinavische landen nog steeds Yul en spreekt men in Schotland van Yule en in Finland van Joulu. Het Germaanse Joelfeest, sedert de Tweede Wereldoorlog in een kwalijke reuk, heeft altijd de dubbel-functie gehad van vreugdebaarsfeest en dodencultus. Dieren als bok, geit en everzwijn zijn symbolen van het vreugdebaarsbeginsel, terwijl de traditionele Joelmaaltijd geserveerd werd om onder meer de overleden voorouders gunstig te stemmen.

De reden waarom de geboorte van Christus op 25 december gevierd wordt, en niet op bijvoorbeeld 21 december, is nooit achterhaald, maar het zou een verwijzing kunnen zijn naar de geboorte van de Iraanse Godheid Mithra, ook wel de 'Zon van de Rechtschapenheid' genoemd. Volgens een Romeinse almanak werd het eerste Christelijke kerstfeest gevierd in het jaar 336.

In tegenstelling tot de uitbundige midzomerfeesten wordt het midwinterfeest van oudsher gevierd in de intimiteit van de huiselijke kring. Het is buiten immers veel te donker en te koud om onbekommerd te kunnen feesten.

Nog steeds is het creëren van een warme huiselijke sfeer een van de belangrijkste aspecten van ons kerstfeest, compleet met uitbundig versierde boom, op z'n mist één copieuze maaltijd en veel, veel cadeau's: *Fill be homefor Christmas* (Doris Day, 1966) en *There is no Christmas lihe a home Christmas* (Perry Como, 1968).

Terwijl Perry Como dat liedje zong, waren drie mensen op slechts één lichtseconde van de aarde verwijderd: zo dichtbij en toch zo ver weg. Op 24 december vloog de Apollo 8 in een historische vlucht een rondje om de maan en in het zicht van 'The Good-earth' las de bemanning de eerste verzen van het Scheppingsverhaal voor en aarde luisterde ademloos mee.

Een deel van de meer eigentijdse kerstsongs, het Radio 3-repertoire, heeft 'De eenzame kerst' als onderwerp. Geen groter spook denkbaar dan de kerst zonder geliefde te moeten doorbrengen. *Christmas ivill be just another lonely day without you* (Brenda Lee), *Eenzaame kerst* (André Hazes, 1976). *Met kerst ben ik alleen* (André Hazes, 1982) en *Idon't toanna spend one more Christmas without you* (*nsync, 2000). *Last Christmas*, de kerstkraker van de britse groep Wham! uit 1984, lijkt op het eerste gehoor een ordinaar liefdesliedje, maar blijkt uiteindelijk een veel diepere bodem te hebben:

Last Christmas I gave you my heart

But the very next day you gave it away

This year to save me from tears

I'll give it to someone special

Kerst is synoniem met liefde en geborgenheid, maar je kunt het natuurlijk ook omdraaien: *When you love someone (It's Christmas ever'y day)* (Gladys Knight and the Pips, 1986).

Kerstspelen

Naast de gregoriaanse gezangen voor hoogmis en officium spreken de oudste overleveringen over Kerstspelen, waarin delen uit het Bijbelverhaal als een soort musical avant la lettre in of voor de kerk werden opgevoerd. Hoewel dergelijke spelen sinds de tiende eeuw werden opgevoerd, is geen enkel Middeleeuws kerstspel van Nederlandse bodem bewaard gebleven, wellicht door toedoen van de reformatie. *Puer natus est nobis* (Er is ons een kind geboren) en *Hodie Christus natus est* (Heden is Christus geboren) behoren tot de evergreens van het gregoriaans repertoire. Deze teksten en melodieën inspireren tot op de dag van vandaag componisten tot wonderschone miniatuurtjes, waaronder Jan Pieterszoon Sweelinck en Hendrik Andriessen. Een mooi voorbeeld van kerstmuziek volgens oude overlevering is te vinden in het *Moosburger Graduale*, een lijvig handschrift voltooid in 1360 en eeuwenlang bewaard in Augustijner kloosterkerk van Sint Castulus in Moosburg (Duitsland). Het graduale bevat alle liederen voor zowel proprium als ordinarium voor het gehele kerkelijk jaar, waaronder ook gezangen voor de kersttijd. Eén van deze gezangen is de destijds populaire hymne

Detail *Puer natus est nobis*, ontleend aan het *Moosburger graduale*, het oorspronkelijke manuscript is te vinden in de universiteitsbibliotheek van München onder nummer 20, Cod. MS 156, Fol. 1.

Resonet in laudibus (Lofzang zal weerklinken). De liederen, doorgaans éénstemmig uitgevoerd met begeleiding van slagwerk, fluit en vedel, klinken vrolijk en opgewekt.

Ook bij het *Concerto grosso fatto per la notte di natale* van Arcangelo Corelli is vrolijkheid troef, maar bij het *Weihnachtsoratorium* van Bach treedt dankzij de reformatie toch een zekere afstandelijkheid naar voren. Minder uiterlijk vertoon, meer innerlijke bezinning.

In de loop van de afgelopen eeuwen hebben veel componisten speciale kerstmuziek geschreven, waaronder de *Weihnachtslieder* (opus 8) van Peter Cornelius (1824-1874), *Ceremony of Carols* (1942) van Benjamin Britten en de *Cantate de Noël* (1953) van Arthur Honegger (1892-1955). Van eigen bodem mogen voorts de *Huit Noël's de France* van Willem Pijper niet onvermeld blijven alsmede meerstemmig gezette kerstliederen van Johannes Verhuist en Julius Röntgen.

Een interessant zijsprongetje wordt gemaakt door Peterjan Wagemans (1952) die met zijn orkestwerk *Viderunt Omnes* (1988) niet refereert aan de van oorsprong gregoriaanse kerstzang, maar een eerbetoon brengt aan het orgelpunt van Magister Perotinus (ca. 1180-1236), die zijn meerstemmige versie van *Viderunt Omnes* (1189) waarschijnlijk wel geschreven heeft voor een kerstviering.

Witte kerst

Na de Tweede Wereldoorlog komt de wereldwijde communicatie goed op gang, en daarmee ook het vertier per radio en televisie. In de jaren vijftig doet de minigroove-LP zijn intrede, waarmee de twee belangrijkste beperkingen van de 78-toerenplaat tot het verleden behoren: het eeuwige gekraak en de beperkte speelduur van zo'n 3 minuten per kant. Toch zijn er vele kerstliedjes in bakeliet geperst, voornamelijk eigentijds uitgevoerde traditionals als *Jingle Bel-ls* en *Hark! The herald angels sing*, maar ook evergreens als *White Christmas*.

De witte kerst is een westerse uitvinding. Hoewel het in Bethlehem wel degelijk kan sneeuwen, staat dat in geen verhouding tot wat er aan sneeuw in een gemiddeld kerstverhaal valt. Tegenwoordig is in onze streken een witte kerst een uitzondering, daar heeft zelfs minister Pronk op de laatste milieuconferentie niets aan kunnen veranderen. In de zestiende eeuw, toen veel van onze huidige kerstliederen en gebruiken ontstonden lag dat anders. Europa was toen in

de greep van een kleine ijstijd. Talloze schilderijen uit die tijd getuigen niet alleen van onvoorwaardelijke winterpret, maar ook van bittere koude.

Niet alleen de sneeuw maar ook de Kerstkribbe met omliggende stal is een Europese uitvinding. De kribbe is in 1223 eeuw in Italië tot leven geroepen door Franciscus van Assisi, die daarmee de stal van Bethlehem wilde nabootsen. In contrast met het oorspronkelijke verhaal vond de stal gretig onderdak in menige kerk en bij de mensen thuis.

Veel kerstliedjes hebben dus sneeuw en sledetochten tot onderwerp, metafoor voor romantiek en gezellig samenzijn: *Let it snow! Let it snow! Let it snow!* (Andy Williams, 1966), *Winter wonderland* (Andrews Sisters, 1987) & *Sleigh ride* (Leroy Anderson, 1982 & TLC, 2000).

Sinds de zestiende eeuw is het christelijke kerstfeest niet alleen meer voorbehouden aan 'ons' deel van de wereld. Met het ontdekken van de wereld werd ook het katholicisme tot wereldreligie. Met name voor mensen op het zuidelijk halfrond, waar het tijdens kerstmis midzomer is, moet de associatie met een witte kerst op z'n mist curieus overkomen, al blijft er aan een (wit) strand als Copacabana nog genoeg te dromen. In zomerse sferen, zeker in het katholieke deel van de wereld, heeft de kerstviering de vreugde die de geboorte van een koning past: eerst gezamenlijk naar de mis en daarna dansen en zingen. In Oaxaca (Mexico) gaat geen kerstviering voorbij zonder fanfare en vuurwerk en zelfs tijdens de mis zijn de gezangen zwanger van vreugde.

Voor wie deze kerst nu eens geen *Stille Nacht* wil, zijn er recentelijk twee cd's verschenen met kerstmuziek uit den vreemde. De eerste cd bevat een nieuwe opname van *Navidad Nuestra*. (1964), Argentijnse kerstliederen van de hand van Ariel Ramirez en Félix Luna. Het tweede werk op deze cd is de *Missa Criolla* (1964), eveneens van Ramirez. Bijzonder aan deze opname is dat de solopartijen gezongen worden door de Mercedes Sosa, wereldwijd beschouwd als de meest populaire zangeres van Argentinië. Haar interpretatie geeft deze bijzondere liederen de schittering die bij veel hedendaagse kerstmuziek ontbreekt (Decca 476 095-2). De tweede cd bevat een keur aan al dan niet bekende kerstmelodieën uit de meest uiteenlopende delen van de wereld. Onder de titel *A Putumayo World Christmas* is muziek bijeengebracht uit Spanje, de Verenigde Staten, Brazilië, Puerto Rico, Colombia, Barbados, Jamaica, Hawaii en Noorwegen. Vrolijkheid troef op deze cd. De traditional *God rest ye merry gentlemen*, uitgevoerd door de Banks

Mercedes Sosa op de cd *Missa criolla/Navidad Nuestra*, Decca 467 096-2.

Soundtech Steel Orchestra uit Barbados, zal menig-een doen verlangen naar warmer streken (Putumayo World Music PUT 181-2).

Pure oprechtheid en ranzige commercie

De laatste decennia dalen de eigentijdse kerstsongs op ons neer als zachte sneeuw, en vormt een klankta-pij waar in pure oprechtheid en ranzige commercie elkaar afwisselen. *Wonderful Christmas Time* (1979) is een niemendalletje Sir Paul McCartney onwaardig, en toch wordt het elk jaar op de radio weer grijs ge-draaid. Zijn vroegere mede-Beatle John Lennon ge-loofde in 1971 met *Happy Xmas (War is over)* nog in een universele vredesboodschap: 'So this is Christ-mas, but what have YOU done?'

Een woord als Kerstbestand zou eigenlijk niet moe-ten bestaan, maar zolang er gevochten wordt in Noord Ierland en op beide Jordaanoevers zullen we dit woord waarschijnlijk niet kwijtraken. John Len-non is niet de enige die pleitte voor wereldvrede. In *Stop the cavalry* (1980) bezingt Jona Lewie het wrede lot van de soldaat die tijdens de kerstdagen op het slagveld verblijft en zichzelf een warm en knus ver-blijf thuis droomt. Voorafgaand aan het historische Live Aid-festival (juni 1985) verscheen met kerst 1984 de single *Do they know it's Christmas?*, uitgevoerd een grote groep popartiesten van zeer verschillend pluimage die onder de naam Band Aid geheel belan-geloos meewerkten aan dit door Bob Geldof geïni-

tieerde project ter bestrijding van de hongersnood in Afrika. Eveneens met kerst 1984 verscheen van Ne-derlandse bodem een benefietsingle voor Artsen Zonder Grenzen, *Eeuwige kerst*, geschreven door Henk Temming en Henk Westbroek, en uitgevoerd door Annie Schilder (ex-BZN), het koor Kinderen voor Kinderen en nederpopband Het Goede Doel. Waar dergelijke liefdadigheidsprojecten in meligheid nogal eens hun doel voorbij schieten, weet dit werkje van Temming en Westbroek nog steeds te overtui-gen.

*Op eerste kerstdag zijn alle mensen vrienden,
Op tweede kerstdag zijn grote mensen klein,
Op derde kerstdag gaan alle deuren open, kon het maar al-tijd kerstmis zijn.
Op vierde kerstdag gaan alle wapens roesten,
Op vijfde kerstdag groeit graan in de woestijn,
Op zesde kerstdag breekt overal de zon door, kon het maar altijd kerstmis zijn.*

Kerstmis is van oudsher een feest om vrolijk te zijn, immers niet alleen de heiland is ons geboren, ook de dagen worden weer langer. De Engelsen hebben een mooi woord voor deze vorm van vrolijkheid: 'be mer-ry' - wees vrolijk, desnoods een beetje aangeschoten, maar wees vrolijk. *Merry we will be* (1978) van de Itali-aanse troubadour Angelo Branduardi is een bewer-king van Pete Sinfield van *La pulce d 'aqua*, een opge-wekt liedje over een watervlo, door Branduardi stee-vast opgezweept tot een van de hoogtepunten van zijn concerten. Vrolijkheid en, niet geheel onbelang-rijk, humor zijn te vinden in liedjes als *Rockin' around the Christmas tree* (Mei & Kim, 1987), *Een bakske vol met stro* (Urbanus) en *De kerstengel* (Drs. P): 'Hier hang ik nu in volle glorie aan een versierde conifeer, geen parel in de kunsthistorie maar wel in het men-selijk verkeer'.

Een fraaie staaltje (muzikale) humor wordt ten beste gegeven door de Australische Abba-cloon Björn Again, die *Santa Claus is coming to town* getoonzet heeft in de stijl van *Waterloo*, het liedje waarmee Abba in 1974 het Eurovisie Songfestival won.

Ook de eigentijdse bewerkingen van de traditionele kerstliederen ontbreken niet, getuige bijdragen als *GabrieTs message* (Sting, 1986), *Mary's boychild* (Harry Belafonte, 1957 & Boney M, 1978), *I saw three ships* (Maddy Prior and The Carnival Band, 1987), *O con-té you all ye faithful* (Harry Secombe, 1966), *In dul-ce júbilo* (Mike Oldfield, 1975) en *Silent Night/No-che de Paz* (Christina Aguilera, 2000). Naast alle vro-

Detail van de tekening op de achterzijde van de lp-hoes 'Urbanus 10 jaar live', waarop ondermeer een 'Bakske vol met stro staat (Philips 814533-1).

lijkheid wordt zo af en toe ook wel eens een kritische noot gekraakt, zoals in Christmas Song van Jethro Tuil ('The Christmas spirit is not what you drink') of in I believe in Father Christmas van Greg Lake ('The Christmas we get we deserve').

Mooiste kerstsongs

En dan zijn er nog songwriters die het kerstverhaal in deze tijd plaatsen, en eigenlijk zijn dat de mooiste kerstsongs. Chris de Burgh laat in *A spaceman came travelling* (1975) aartsengel Gabriel na een reis van vele lichtjaren invliegen met een ruimteschip om hem vervolgens na 2000 jaar weer te laten vertrekken. In *Fairytale of New York*. (1988) wordt door de Britse folk-punk band The Pogues de zelfkant van kerst bezongen, vol goede voornemens en bittere waarheden. Voor wie uit de voeten kan met wat zwaarder taalgebruik zijn rapsongs als *Christmas in Hollis* van Run D.M.C., *Christmas in the ghetto* van TRU en *Santa Claus goes straight to the ghetto* in de uitvoering van Snoop Doggy Dog (featuring Nate Dog, Dat Nigga Daz, Tray Deee & Bad A\$\$) absolute aanraders.

Omdat de meeste kerstsongs slechts beperkt houdbaar zijn, verschijnen ze meestal als ballen in de boom op verzamel-cd's. Ook dit jaar verschijnen er weer diverse verzamel-cd's, waaronder *Platinum Christmas* (RCA/Arista 9221182), waarop een keur aan zeer recente kerstuitingen te beluisteren is. Naast Britney Spears (*My only wish*) onder meer een

instrumentale pelgrimage naar Bethlehem van Carlos Santana en een nieuwe opname door Toni Braxton van The Christmas Song (*Chestnuts roasting on an open fire*), een kerstlied van Mei Torne uit 1993.

Twee songs op deze cd overstijgen het genre: *Christmas Song* van de Dave Matthews Band (2000) en *Christmas Day* van Dido (2000). In beide eigentijdse troubadourliederen wordt op zeer subtiele wijze een gevoelige snaar geraakt. Dave Matthews vertelt in precies vijf minuten het levensverhaal van Jezus en eindigt met de vraag 'Father up above, why in all this anger have you fill me up with love and all the blood of our children all around?'. De Brits-Ierse zangeres Dido bezingt Christus als vriend én als brenger van een nieuwe lente, een nieuw leven.

The young gentleman came riding past on a snow-blue wintersday

He asked to drink by our farm and I was pleased to let him stay

He drank there quietly for a while and then he turned and said to me

Your eyes are green like summer grass

Your Ups are red like a fresh cut rosé

Your hair is soft like an Irish stream

And your voice is jilled with sweet beauty

And the last words I heard him say

I shall return for you my love on Christmas Day

And the night will come that I won't sleep

As I watch the stars that lead him

I cannot place where he is but still my heart goes with him

I'm saving all my sunday clothes for the day Til believing

Father knows, my sister knows, and my friends are happy for me

And the priest. he says you thank God for the blessing

Of such beauty

And the last words I heard him say

I shall return for you my love on Christmas Day

And the last words I heard him say

Were the last words I ever heard him say.

Het klinkend resultaat van al deze muziek wijkt, net als bij de klassieke componisten, niet af van het normale stramien, voor de fans reden om ook de kerstliedjes toe te voegen aan de collectie. Toch is er ook een verschil, zowel met de klassieke collega's als met het normale stramien, en dat is dat er altijd wel ergens sledebellen klinken, waardoor de meeste kerstmuziek na 1 januari onherroepelijk weer voor zo'n II maanden in de kast verdwijnt.

Met *Een bakske vol met. stro* herschreef Urbanus in 1979 de kersttraditie, want voor veel mensen in Nederland en België is kerst ondenkbaar zonder het liedje van deze Vlaamse komiek.

Hodie Christus natus est.

Jezeken is geboren alelua alloo! Jezeken is geboren in een bakske vol met stro!

Rinkel rinkel de kletter de kletter tingelingeling rammel rammel, ja, kerstsfeer is dat.

Het merendeel van de vermelde popsongs is te vinden op de verzamel-cd 100% Christmas (Telstar CD-TCD 2754 (1993).

De kerstliederen uit het Moosburger Graduale is oorspronkelijk uitgebracht op lp (Philips 6575 083, 1977).

Missa Criolla/Navidad nuestra (Decca 467 095-2, 1999)

A Putumayo World Christmas (PUT 181-2, 2000)

Platinum Christmas (Arista 9221182)

De geciteerde tekstfragmenten zijn afkomstig van George Michael (*Last Christmas*), Henk Temming & Henk Westbroek (*Eeuwige kerst*), Heinz Polzer (*Kerstengel*), Dido Armstrong (*Christmas Day*) en Urbanus (*Bakske vol met stro*).

Buiten beschouwing gebleven zijn de speciale kerst-cd's van onder andere Barbara Streisand, Herman van Veen, Jessie Norman en Die Wiener Sangerknaben.

Arbol de Navidad (de kerstboom), Canon de Sumerido, Chiapas

Mexico. Foto: Deborah Apol

Evert de Cock

De muziek die mij het meest dierbaar is met kerst staat op een grammofonplaat. Zo lang ik mij kan herinneren zijn de klanken van deze plaat en de geur van de kerstboom nauw met elkaar verbonden.

Het moet rond 1963 geweest zijn dat mijn vader deze plaat met Poolse kerstliederen heeft gekocht, en tot op de dag van vandaag is bij mijn ouders is kerst ondenkbaar zonder Poolse liederen. Dertien traditionele liederen, met titels als *Triumfy Króla Niebieskiego* en *Pójdźmy wszyscy*, de oudste ontstaan in de vijftiende en zestiende eeuw. Deze muziek is oprecht in haar eenvoud. Beginjaren zeventig kwam een plaat van de Wiener Sangerknaben in huis, maar de goedbedoelde jongenssopranen haalden het niet bij Alina Bolechowska (sopraan), Feliks Raczkowski (orgel) en het Mannenkoor van de Sint James Kathedraal in Warschau onder leiding van Zuzislaw Wozniak.

Dankzij het bandje dat mijn vader mij opstuurde heb ik mijzelf andermaal ervan kunnen overtuigen dat deze Poolse kerstmuziek nog steeds onovertroffen is en dat de herinnering aan kerstmis in het ouderlijk huis zoeter is dan ik mijzelf had doen geloven. Voor zover ik op internet heb kunnen achterhalen, is dit album niet op cd verschenen. Voor wie graag in oude collecties rondsnuffelt: Muza/Polskie Nagrania XL 0184 (M).